

Неколяк Р. В.,
аспірант відділу проблем державного управління та адміністративного права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

FORMATION AND DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL INFORMATION SYSTEM: LEGAL ASPECT

Стаття присвячена дослідженню правового аспекту формування і розвитку державою сучасної національної системи науково-технічної інформації. У статті висвітлені питання впливу держави на наукову і науково-технічну діяльність переважно за допомогою державного регулювання. Досліджені повноваження держави із забезпечення організації діяльності у сфері науково-технічної інформації, здійснення управління національною системою науково-технічної інформації. Наголошується на важливості науково-технічної інформації для розвитку науки.

Ключові слова: науково-технічна інформація, національна система науково-технічної інформації, державне регулювання, наукова, науково-технічна діяльність.

Статья посвящена исследованию правового аспекта формирования и развития государством современной национальной системы научно-технической информации. В статье освещаются вопросы влияния государства на научную и научно-техническую деятельность преимущественно при помощи государственного регулирования. Исследованы полномочия государства по обеспечению организации деятельности в сфере научно-технической информации, осуществления управления национальной системой научно-технической информации. Подчеркивается важность научно-технической информации для развития науки.

Ключевые слова: научно-техническая информация, национальная система научно-технической информации, государственное регулирование, научная, научно-техническая деятельность.

The present article analyzes the role of the state in formation the scientific and technical information system. The article highlights issues of state influence on scientific and scientific-technical activity mainly through state regulation. The authority of government and other state bodies in the field of scientific and technical information activities are examined. The importance of scientific and technical information for the development of science is emphasized.

Key words: scientific and technical information, national system of scientific and technical information, state regulation, scientific and technical activity.

На сучасному етапі розвитку суспільства роль та значення науково-технічної інформації зростає. Вона стає необхідною складовою інноваційного розвитку економіки будь-якої держави, важливим чинником науково-технічного прогресу, тому відбувається її постійний приріст, накопичення й оновлення. Науково-технічна інформація посідає особливе місце в житті суспільства, оскільки сприяє взаємодії різних його сфер: економіки, соціальної сфери, виробництва тощо.

Для забезпечення розвитку науки і сприяння науково-технічній творчості держава створює систему науково-технічної інформації (ст. 63 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність») [1]. Національна система науково-технічної інформації – це організаційно-правова структура, за допомогою якої формується державна інформаційна політика, а також здійснюється координація робіт із створення, користування, зберігання та поширення національних ресурсів науково-технічної інформації з урахуванням інтересів національної безпеки (частина 1 ст. 8 Закону України «Про науково-технічну інформацію») [2].

Метою даної статті є обґрунтування важливості подальшого розвитку системи науково-технічної інформації та сприяння з боку держави її належному функціонуванню для сфери наукової та науково-технічної діяльності.

Під час підготовки статті враховано відповідний доробок таких науковців, як І.В. Арістова, В.Ю. Баскаков, С.О. Керсіцький, Т.А. Костецька, А.І. Курбатов, В.А. Ліпкан, А.О. Селіванов, О.В. Соснін, І.Б. Усенко, О.О. Федоренко, Ю.С. Шемшученко та ін. Однак на теперішній час у вітчизняній адміністративно-правовій науці питання створення та розвитку національної системи науково-технічної інформації саме з позиції її висвітлення як засобу забезпечення наукової та науково-технічної діяльності не є достатньо дослідженим.

Поняття «наукова діяльність», «науково-технічна діяльність» визначені у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Так, наукова діяльність – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Натомість науково-технічна діяльність – це наукова діяльність, спрямована на одержання і використання нових знань для вирішення технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, основними видами якої є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки.

Виходячи з того, що рівень розвитку науки і техніки є визначальним чинником прогресу суспіль-

ства, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання, та враховуючи конституційний обов'язок держави сприяти розвитку науки, регулювання наукової сфери є надзвичайно важливим напрямком діяльності держави.

Державне регулювання – це здійснення державою комплексних заходів (організаційних, правових, економічних тощо) у сфері соціальних, економічних, політичних, духовних та інших процесів з метою їх упорядкування, встановлення загальних правил і норм суспільної поведінки, а також запобігання негативним явищам у суспільстві [3, с. 118–119]. Змістовна сутність державного регулювання (на відміну від державного управління як владно-розпорядчої діяльності) полягає у використанні переважно непрямих (економічних, стимулюючих, заохочувальних) методів управлінського впливу на відповідні об'єкти. Водночас у державному регулюванні застосовуються й методи безпосереднього впливу на відповідні об'єкти, а тому державне регулювання, зрештою, неможливе без використання методів державного управління. З огляду на цю обставину нормативно-правова основа державного регулювання є значно ширшою, аніж аналогічна основа державного управління [4, с. 136].

Варто погодитися з думкою, що для впорядкування суспільних відносин у сфері наукової та науково-технічної діяльності на сучасному етапі більшою мірою застосовується державне регулювання, яке передбачає не лише вплив на об'єкти управління, а й вплив на суспільне середовище. Організаційні та правові засоби державного регулювання є ширшими, ніж засоби державного управління. Крім того, застосування переважно державного регулювання обумовлене специфікою наукової діяльності, основним принципом якої є свобода наукової творчості. Методи прямого організаційно-розпорядчого впливу держави не завжди можуть бути ефективними для впорядкування суспільних відносин у цій сфері.

Аналіз актуальних наукових досліджень проблем державного регулювання та управління, а також законодавства України дає змогу сформулювати визначення державного регулювання наукової й науково-технічної діяльності як сукупності правових та організаційних засобів, за допомогою яких держава впливає на наукову сферу, створюючи сприятливі умови для провадження та розвитку наукової й науково-технічної діяльності. На нашу думку, основною метою державного регулювання наукової та науково-технічної діяльності є забезпечення прогресу суспільства, забезпечення сприятливих умов для подальшого економічного зростання, підвищення рівня конкурентоспроможності країни, підвищення добробуту громадян, їх духовного та інтелектуального зростання.

Досягнення мети державного регулювання наукової та науково-технічної діяльності обумовлює використання різноманітних засобів впливу. В сучасній науковій літературі обґрунтовуються різні підходи до визначення і класифікації засобів (методів) державного регулювання та управління у сфері наукової

та науково-технічної діяльності, за допомогою яких держава впливає на суспільні відносини. До засобів державного регулювання наукової та науково-технічної діяльності, на наш погляд, можна відносити і створення та розвиток національної системи науково-технічної інформації.

Досліджуючи питання формування та розвитку національної системи науково-технічної інформації, не можна оминати і саме визначення науково-технічної інформації. Оскільки науково-технічна інформація є одним із видів інформації, то їй властиві загальні характеристики інформації. Визначення поняття інформації міститься в статті 1 Закону України «Про інформацію» [5]. Інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. В українській юридичній думці під інформацією розуміються документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві й державі та навколишньому природному середовищі [6, с. 717].

Науково-технічна інформація – це будь-які відомості та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді (ст. 15 Закону України «Про інформацію», ст. 1 Закону України «Про науково-технічну інформацію»). Науково-технічна інформація є відкритою за режимом доступу, якщо інше не встановлено законами України. Режим доступу до науково-технічної інформації з обмеженим доступом регулюється спеціальним законодавством.

На даний час національна система науково-технічної інформації складається з: спеціалізованих державних підприємств, установ, організацій, державних органів науково-технічної інформації, наукових і науково-технічних бібліотек, об'єднаних загальносистемними зв'язками та обов'язками; підприємств будь-яких організаційно-правових форм, що базуються на приватній чи колективній власності, предметом діяльності яких є інформаційне забезпечення народного господарства і громадян України (абз. 1 частини 2 ст. 8 Закону України «Про науково-технічну інформацію»).

З метою створення та розвитку національної системи науково-технічної інформації держава забезпечує: створення державних мереж первинного збирання, обробки та зберігання всіх видів науково-технічної інформації; проведення заходів для поширення і підвищення якісного рівня інформаційної продукції та послуг; фінансову, в тому числі валютну, підтримку надходження науково-технічної інформації до державних органів і служб науково-технічної інформації, наукових і науково-технічних бібліотек, створення їх мереж і відповідного технічного забезпечення; підготовку кадрів у сфері інформатики і науково-інформаційної діяльності через систему навчальних закладів вищої та середньої освіти, під-

вищення рівня інформаційної підготовки спеціалістів народного господарства; вільну конкуренцію між органами науково-технічної інформації, іншими підприємствами та організаціями всіх форм власності, які здійснюють науково-інформаційну діяльність; захист суб'єктів відносин у галузі науково-технічної інформації від прояву недобросовісної конкуренції та монополізму в будь-яких сферах науково-інформаційної діяльності (частина 1 ст. 17 Закону України «Про науково-технічну інформацію»).

Держава сприяє формуванню, зберіганню й ефективному використанню державних ресурсів науково-технічної інформації. В особі спеціальних органів управління вона веде чіткий облік національних інформаційних ресурсів у галузі науки і техніки. Результати науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної та іншої науково-технічної діяльності, фінансування якої повністю або частково здійснюється за рахунок державного бюджету, підлягають обов'язковій реєстрації та обліку.

Кабінет Міністрів України визначає орган державного управління, який забезпечує організацію діяльності у сфері науково-технічної інформації, здійснює функціональне управління національною системою науково-технічної інформації, формує і реалізує політику в цій сфері (ст. 18 Закону України «Про науково-технічну інформацію»). Таким органом є Міністерство освіти і науки України (МОН), яке забезпечує організацію діяльності у сфері науково-технічної інформації; здійснює функціональне управління національною системою науково-технічної інформації; організовує використання державних ресурсів науково-технічної інформації, здійснює її пошук і передачу на безприбуткових засадах [7].

Головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері забезпечення інформаційного суверенітету України, зокрема з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами, а також забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів є Міністерство інформаційної політики.

Однією з важливих проблем у період переходу від постпромислового до інформаційного суспільства є проблема захисту інформації, яка ускладнюється тим, що збирання, переробка та розповсюдження інформації на даний час набули ознак індустрії, якою займаються мільйони людей. Всі провідні держави забезпечують захист науково-технічної інформації, адже з нею пов'язані їх економічний розвиток і наукове лідерство у сучасному світі.

Статтею 17 Конституції України визначено, що забезпечення інформаційної безпеки є однією з найважливіших функцій держави, справою всього українського народу. Вирішенню цього завдання сприятиме забезпечення функціонування повноцінної та ефективної системи охорони інформаційних ресурсів. Реалізація Україною курсу на інтеграцію у світове співтовариство та розширення міжнародного співробітництва у науково-технічній сфері зумовлює приведення норм національного законодавства

у сфері захисту інформації до відповідності з міжнародними та європейськими стандартами. Розпоширеність та розгалуженість правового поля у сфері захисту інформаційних ресурсів не дозволяє регулювати відповідним чином суспільні відносини в цій сфері, забезпечувати надійний захист та охорону інформаційних ресурсів [8, с. 178].

Важливим напрямком державної політики у сфері науково-технічної інформації є підтримка міжнародного співробітництва, створення правових і економічних умов та сприяння здійсненню суб'єктами науково-інформаційної діяльності вільних і рівноправних відносин із міжнародними організаціями й установами. При цьому держава забезпечує відкритий і рівноправний доступ своїх громадян і громадян держав-партнерів за угодами до інформаційних ресурсів спільного користування. З цією метою Кабінет Міністрів України визначає національний інформаційний центр, який координує міждержавний обмін науково-технічною інформацією.

Як показала практика, потребують оновлення норми Закону України «Про науково-технічну інформацію» щодо міжнародного співробітництва у сфері науково-технічної інформації, оскільки на сьогодні вони є чинними в редакції 1993 року і не повною мірою відповідають сучасним потребам. Це питання є особливо актуальним, зокрема з огляду на те, що недостатнє використання світової інформації призводить до дублювання досліджень, до витрат матеріальних ресурсів на повторне отримання даних.

Недооцінка значення розбудови в Україні сучасної системи науково-технічної інформації спричинила певну ізоляцію вітчизняної науки від світового та європейського науково-інформаційного простору. Для порівняння, обсяг ринку провідних поширювачів електронних баз світової наукової інформації становить: в Україні – до 400 тисяч доларів США, в Росії – 15 млн., у Польщі – 23 млн. Читання в усій Україні зарубіжної наукової періодики не перевищує показників одного провінційного американського чи британського університету. Для вирішення проблеми необхідно запровадити загальнодержавну передплату доступу до провідних баз зарубіжної наукової інформації або хоча б дозволити таку передплату для окремих установ [9, с. 120].

Отже, формування та розвиток національної системи науково-технічної інформації є важливим засобом державного регулювання сфери наукової та науково-технічної діяльності, за допомогою якого держава впливає на наукову сферу, створюючи сприятливі умови для провадження та розвитку наукової й науково-технічної діяльності. Він полягає у реалізації Міністерством освіти і науки України повноважень забезпечення організації діяльності у сфері науково-технічної інформації, здійсненні функціонального управління національною системою науково-технічної інформації, формуванні й реалізації державної політики в цій сфері.

Наука є визначальним джерелом економічного зростання і фактором ефективного функціонування держави, рівень розвитку науки – один із основних

показників розвитку суспільства. У зв'язку з цим державне регулювання наукової та науково-технічної діяльності набуває особливого значення. Держава використовує відповідні засоби впливу, які сприяють розвитку наукової та науково-технічної діяльності й

одночасно створюють умови для підвищення її економічної віддачі. Тому як у наукових дослідженнях, так і в нормотворчій та правозастосовній діяльності потрібно не залишати без уваги становлення та розвиток системи науково-технічної інформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон від 26.11.2015 р. № 848-VIII (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 3. – Ст. 25.
2. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25.06.1993 р. № 3322-XII (зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 33. – Ст. 345.
3. Нагребельний В.П. Державне регулювання / В.П. Нагребельний, М.В. Оніщук // Юридична енциклопедія: в 6 т. – Т. 2: Д-Й / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; ред. Ю.С. Шемшученко. – К. : Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1999. – 744 с.
4. Нагребельний В. Правове забезпечення модернізації державного управління та державного регулювання в економічній сфері України / В. Нагребельний // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 2. – С. 133–140.
5. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII (в редакції від 13.01.2011 р. № 2938-VI зі змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 2: Д-Й. – 1999. – 744 с.
7. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : постанова Кабінету Міністрів від 16.10.2014 р. № 630 // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 225.
8. Федоренко О.О. Проблемні питання правового регулювання інформації з обмеженим доступом (державна таємниця та службова інформація) / О.О. Федоренко, С.О. Керсіцький, А.І. Курбатов // Актуальні питання інноваційного розвитку: науково-практичне видання / Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України. – Вип. 3–Х. : Юрайт, 2012. – С. 167–180.
9. Матеріали парламентських слухань на тему «Про стан законодавчого забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави» 2 липня 2014 року. – К. : Парламентське видавництво, 2015. – 743 с.